

הרב יעקב הילדסהיים

יצירת מפגע כדי למנוע נזקי שכנים

הקדמה

שני דיירים גרים בסמיכות זה לזה, וגם המרפסות שלהם קרובות זו לזו. אחד מהם נוהג מדי פעם לשבת במרפסת ולעשן להנאתו. כתוצאה מכך העשן נכנס למרפסת הסמוכה, וממנה לבית, ומסב צער ונזק לגרים שם. הם ניסו לדבר עם השכן המעשן, וללא הועיל. בצר להם עלה בראשם רעיון כיצד למנוע את השכן מלעשן במרפסתו: השכנים הסובלים ניחו במרפסת שלהם חומר חריף שמפיץ ריח רע, שיתפשט גם למרפסת הסמוכה וימנע מהשכן לשהות במרפסתו ולעשן. האם הדבר מותר?
יסוד השאלה הוא בדיני נזקי שכנים: האם אדם שניזוק משכנו רשאי להזיק לשכן כדי שהוא עצמו לא יינזק ממנו?

א. סוגיית 'עביד איניש דינא לנפשיה'

מוסכם להלכה ע"פ פוסקי זמנינו שאם אדם סובל מעשן סיגריות הנכנס לביתו כתוצאה מעישון שכן במרפסת ביתו, יכול למנוע מהשכן לעשן שם.¹ כשהשכן אינו מקיים את הדין וממשיך בהרגלו לעשן במרפסת, ורוצה הניזוק לעשות מעשה שיזיק לשני, במטרה למנוע נזק מעצמו, יש לעיין אם דבר זה כלול בדין 'עביד איניש דינא לנפשיה' (להלן: עאדל"נ). מדין זה למדים שיש מקרים שבהם יכול האדם ליישם בעצמו, כלומר להוציא לפועל פסק דין שהוא קבע, כשהדבר בא לתועלת עצמו, לפי גדרי הדין. לצורך הבירור יש לעיין אם דין עאדל"נ אמור רק ביחס לנידון שבו רוצה למנוע הפסד ממוני עתידי, או שהוא כולל גם מניעת צער גופני בהווה.

מובא במסכת בבא קמא² נידון שמתחיל בשאלה ששאל ר' חסדא את ר' נחמן בדיני חבלות, והיא: בור מים שימש שני שותפים כדי להשקות את שדותיהם, לסירוגין, כל אחד ביומו. אחד מהם בא לשאוב מים שלא ברשות, ביום המיועד לשני. לאחר שהשני העיר לו והוא לא הסכים לחזור בו, היכה אותו השני ב'פנדא דמרא', כלומר בידיית המעדר שחופרים בו באדמה, או ב'קופינא דמרא', כלומר בברזל שהידיית תקועה בו, והשאלה הייתה כמה חייב לשלם. בשני אופנים אלה לא קבעו חכמים שיעור. לאחר משא ומתן ענה רב נחמן שהותר להכות את זה ששאב מים שלא ברשות, כיוון שבאותו הזמן הייתה זכות השאיבה שייכת לחברו. סיבת ההיתר היא שאם היה על חברו להמתין עד שיכפוהו ב"ד, ייתכן שעד אז היו כלים המים מהבור והיה בא לידי הפסד. מכאן שעושה בהיתר

1. שו"ת ציץ אליעזר, חט"ו סי' לט; שו"ת תשובות והנהגות, ח"ג סי' שנד; שו"ת באר משה, ח"ו סי' קס.

2. ב"ק כז ע"ב.

פעולת נזק (חובל) לזולתו כדי למנוע מעצמו הפסד ממוני. בהמשך הסוגיה³ מבואר שיש הגבלה בדבר, והיא שאם יכול לפתור את הבעיה באופן אחר, מבלי להזיק, אסור לו להזיק. על פי זה כתב המאירי:⁴

כל שאונס דבר לחברו, וחברו האנוס לשם [נמצא שם] ורואה באנסו, ואפשר לו לברר אף לאחר מעשה שאותו ענין אונס אצלו, יש לו רשות לעשות דין לעצמו ולדחותו שלא לעשות לו אונס זה, אפילו הכהו על זה כמה הכאות, אין לו חיוב אם אי אפשר לו למנוע בלא כך, ואין צריך לומר במקום שאם יתעכב עד שילך לבית דין תהא לו פסידא.

וכן נפסק ב'שלחן ערוך' (חו"מ סי' ד סעי' א):

יכול אדם לעשות דין לעצמו. אם רואה שלו ביד אחר שגזלו, יכול לקחתו מידו, ואם האחר עומד כנגדו, יכול להכותו עד שיניחנו (אם לא יוכל להציל בענין אחר) (טור). אפילו הוא דבר שאין בו הפסד אם ימתין עד שיעמידנו בדין...

למדנו שההיתר לעשות דין לעצמו ולנקוט פעולה שיש בה נזק לזולת מוגבל רק למקרים שבהם לא ניתן לפתור את הבעיה בצורה אחרת.

ב. לנידונו

בנידונו מדובר שהשכן סובל מעשן הסיגריות שמסב לו נזק גופני בהווה, וגם צער נפשי. על פי האמור נראה להתיר לו לבצע את תוכניתו, להניח במרפסת שלו חומר שיפיץ ריח רע וימנע מהשכן להיות שם באותם זמנים שנוהג לעשן. כלומר צריך שהדבר יהיה בצמצום לאותם זמנים בלבד, ולא יחרגו למנוע מהשכן שימוש במרפסת גם בזמנים שאינו נוהג לשבת שם ולעשן. סיבת ההיתר היא שכשם שהותר להזיק לשני בגופו לצורך מניעת הפסד ממוני, כך בוודאי מותר לעשות מעשה עקיף כדי למנוע נזק וצער גופני, כאשר עושה פעולה ברשות שלו, שתגרום לשני להתרחק מהמרפסת שלו. כל זה כמובן כל עוד אינו יכול למנוע את הנזק באופן אחר שבו לא יזיק לשכנו.

ויש להוסיף בזה פרטים וצדדים נוספים:

1) גם אם תבע את השכן לבית דין, והם קבעו מועד לדין, מותר לו להזיק לשכנו כדי למנוע מעצמו נזק. הסיבה היא, כיוון שעד הדיון ימשיך הלה בהרגלו, ובאופן זה השכן בוודאי יסבול מריבוי העשן.⁵

3. שם, כח ע"א,

4. שם, כז ע"ב.

5. נידון כיו"ב מובא בספר חשוקי חמד (ר"י זילברשטיין) ב"ב כו ע"א: 'שאלה. מפעל שהוקם סמוך לעיר, כדי לספק עבודה לתושבי העיר, והרופאים הוציאו דו"ח רפואי, שהמפעל מזיק לתושבים, כיון שהוא מפריש רעלים, ויש להרחיקו מן העיר, ובעלי המפעל מתנגדים, האם אפשר לחייבם להסתלק'. בתשובתו הביא את הגמ' (ב"ב דף כו ע"א): 'דבי בר מריון... כי הוה נפצי כיתנא הוה אזלא רקתא ומזקא אינשי...'. כמו כן הביא את מש"כ נתי"מ, סי' קנה ס"ק יח, שהרחקות שכנים המוזכרים בפ' לא יחפור הן באופן שאם יתחייב לשלם ההזיק, אין באפשרותו לעשות תשמיש זה ברשותו כלל, ויתבטל תשמיש זה מרשותו כיוון דאי אפשר כלל בעשייה ובשמירה, ובביטול רשות לא חייביה רחמנא, עכ"ד. ומסקנתו: 'במפעל שאינו מעיקר התשמישים של התושבים... אפשר להקים את המפעלים רחוק מן העיר, ולכן יש לסלקן מן העיר, כדי שלא יזיקו. ואף שהמפעל אינו מזיק כעת אלא לטווח ארוך, מ"מ

(2) אם בית הדין הוציא צו מניעה נגד השכן שלא יעשן, ובכל זאת הוא ממשיך בשלו, גם כן מותר, כיוון שדינו של הנפגע, כשל שליח ב"ד, וכשם שרשאי לכפות במעשים, ה"ה שרשאי לגרום לשני שלא ישתמש במרפסתו.

(3) קיימת כאן סברה לומר שממה נפשך יש להתיר, אם המעשן סובר שאסור לעשות בתוך שלו דבר שיזיק לשכן, א"כ גם הוא מוזהר על כך, ולכן עליו להרחיק את עשן הסיגריה שלו. ואם הוא סובר שאין בזה חובת הרחקה כיוון שעושה בתוך שלו, א"כ ע"פ שיטתו מותר גם לשכנו להניח ברשותו הפרטית דבר המפיץ ריח רע, אע"פ שהריח יחדור לרשות הסמוכה.

ג. גדר 'יכול להציל בעניין אחר'

התבאר שההיתר לעשות דין לעצמו מוגבל למקרים שבהם לא ניתן לפתור את הבעיה באופן שלא יזיק לאחר, אבל אם ניתן לפתור את הבעיה מבלי להזיק, אין לזה היתר. יש לעיין בגדר ההגבלה של 'יכול להציל בעניין אחר', שמחמתו מנועים מלעשות דין כדי למנוע נזק. השאלה היא עד כמה מחויב האדם להשתדל לעשות 'בעניין אחר'. בהמשך הסוגיה דלעיל מובא:⁶

תא שמע הממלא חצר חבירו כדי יין וכדי שמן, בעל החצר משבר ויוצא משבר ונכנס [ראיה שגם כשאין הפסד, עושה דין לעצמו]. אמר ר"נ בר יצחק, משבר ויוצא לב"ד, משבר ונכנס להביא זכויותו [כגון אם היה זה טוען שהחצר שלו, וצריך זה להביא שטר מכירה שקנאה].

כלומר מדובר באופן שיש הפסד, שעלול להפסיד את חצרו, ולכן הותר לו לשבור את הכדים כדי לפלס לעצמו דרך לבית הדין כדי להוכיח שהחצר שלו. התוספות על אתר (ד"ה משבר ויוצא) הקשו:

אף על גב דלעיל אמרין שהיה לו לשומטו [ומדוע מותר לו לשבור את הכדים, הרי היה יכול לעשות לעצמו דרך בזה שהיה מסדר את הכדים זה על זה, מבלי לשבור אותם].

ותירצו: 'היינו משום דליכא טירחא בשמיטה יותר מבדחיפה, אבל הכא לא אטרחוהו לסדרן זה על זה'. מבואר שאם מניעת הנזק כרוכה בטרחה, אין חובה על הניזק לטרוח, אלא יכול לעשות דין לעצמו כדי למנוע מעצמו את הנזק. למדנו שגדר 'יכול להציל בעניין אחר' הוא כל עוד אין הדבר כרוך בטרחה. השאלה היא: האם כל טרחה שהיא מתירה לעשות דין לעצמו, או רק טרחה גדולה? ה'חזון איש' (ב"ק סי' ד ס"ק ג ד"ה כתבו) כתב:

כיון שהרופאים אמרו שהוא ברור ובדוק שהוא מזיק, יש לסלקו כיון שכל רגע הוא מזיק את האדם, אלא שכעת הנזק קטן ואינו מורגש, אולם כשהנזק מצטבר בגופו של האדם, אז החולי יראה'.
6. ב"ק כח ע"א, עפרש"י.

כתבו תו'... דהא דמחייבין ליה לשמטו, ובממלא חצירו שלא ברשות לא מחייבין ליה לסדר החביות זו על זו, משום דהוי טורח מרובה.⁷ ונראה דכונתם, דטורח מועט מחייבין ליה אע"ג דחברו עשה שלא ברשות. אבל אפשר דשור שעלה ע"ג חברו, אינו רשאי לדחפו אפילו אם הוא טורח מרובה, כיון דלא פשעו הבעלים פשיעה גמורה. אע"ג דפשע דלא שמרו, מ"מ עדיין אין כאן היזק מזומן. ולא דמי לממלא חצרו של חברו שלא ברשות, דמשנה ממנהגו של עולם, ואם אינו רשאי לשברן דרך הלוכו, לא שבקת חי.

מבואר בדבריו שגם אם האדם 'משנה ממנהגו של עולם', בכל זאת מוטל על זה שסובל מכך לטרוח טרחה מועטת ולהימנע מלהזיקו, אבל לא מחויב בזה בטרחה מרובה כמו טרחה של סידור חביות זו על זו. נראה ללמוד מזה לנידוננו שמסתבר שיש להשוות 'טורח' ל'צער' ולהפסד כספי. לכן כיוון שהמעשן במרפסת ומצער את השכנים עושה דבר שהוא בבחינת 'משנה ממנהגו של עולם', אם מדובר באופן שבו סגירת החלון ופתיחת מזגן יש בהן משום צער מרובה או הפסד ממון של ממש, אין להכריחו בכך, אלא יוכל לעשות כפי הרעיון שהעלה, למנוע באופן עקיף מהשכן להימצא במרפסת. ואולם אם מדובר באופן שהצער מועט, והפסד הממון אינו גדול, אין לו היתר לכך. ויש להוסיף בזה גדר נוסף, כדלקמן.

בספר 'קובץ שעורים'⁸ דן בשיטת רב יהודה (שם, כז ע"ב), האומר שבמקום שאין הפסד, 'לא עביד איניש דינא לנפשיה', כיוון שכשאין הפסד יכול לתבוע בבית דין. וזו לשונו: וקשה לי [מדוע במקרה כזה לא עביד איניש דינא לנפשיה], הא מבואר בסמוך בסוגיין, דלהפרישו מאיסורא מותר להכותו, כגון בעבד שמסר לו רבו שפחה כנענית ע"ש. ואם ראובן רואה ששמעון גוזל את לוי, בודאי מותר לראובן להכות את שמעון ולהפרישו מאיסור לא תגזול, וא"כ למה לא יוכל לוי בעצמו להכות את שמעון הגוזל ולהצילו מאיסור גזל [גם כשאין הפסד, שיהיה מותר להכות מצד אפרושי מאיסורא]. ואפשר לומר, כיון שבידו להציל את הגזלן מאיסור גזל ע"י שימחול לו את הגזילה, אסור לו להכותו. ומ"מ צ"ע, שלא אשתמיט שום פוסק לומר כן, שיהא הנגזל מחויב למחול גזילתו להגזלן כדי להצילו מאיסורא [ואם אינו חייב למחול, נמצא שהשני עובר על לא תגזול, ומדוע נאסר על הנגזל להכותו כדי להפרישו מהאיסור]. מיהו לפי המבואר בקצוה"ח סי' ל"ד (סק"ג) דליכא איסור לא תגזול אלא [רק] בשעה שלוקח החפץ מיד הנגזל, אבל מה שמעכב אח"כ את הגזילה בידו, ליכא איסור גזל, ניחא קצת [היות שאין השני עובר כעת על איסור גזל, לא הותר להכותו כשיכול לתובעו לבית דין, ולא יפסיד בכך].

מבואר שעקרונית מותר לו למנוע מחברו מלעבור על איסורי תורה - 'לאפרושי מאיסורא', גם ע"י פעולה של הכאה. ההיתר ניתן גם אם היה יכול למנוע את האיסור ע"י שהיה מוחל לחברו על מה שרוצה לגזול. הסיבה היא שאין זה מחובתו למחול לחברו כדי

7. קצ"ע, שבתוס' כתבו 'לא אטרחוהו', ולא כתבו להדיא שמדובר בטורח 'מרובה'. אבל כנראה החזו"א למד שיש הכרח ללמוד שזו כוונתם. לענ"ד יש סימוכין לכך ממש"כ באגודה, ב"ק פ"ג סי' מ, כתב: 'שהיה לו לשומטו ולא שמטו, פר"י בלא טורח גדול היה יכול לשומטו...!'

8. קובץ ביאורים, ב"ק אות יג.

להצילו מאיסור גזל. למדנו שאין מוטל על האדם לוותר משלו כדי להציל את חברו מאיסור שעושה מרצונו, ולכן מותר במקרה כזה להזיק לו. לפ"ז בנד"ד כאשר אדם מעשן במרפסת ביתו, והעשן נכנס לבית חברו ומצער את הגרים שם, המעשן עובר על איסורי תורה שעובר מי שמצער את חברו, שהם 'לא תוננו' ו'ואהבת לרעך כמוך'. לכן מותר לו לעשות 'נזק עקיף' ולהביאו למצב שימנע מלהזיק. ואין לומר שכיוון שיכול למנוע את הנזק על ידי שיסגור חלונות ויפעיל מזגן לא הותר לו הדבר. זאת על פי המבואר שאין מוטל עליו ויתור גדול כדי להימנע מלהזיק.⁹

מסקנות

- א. אדם המעשן במרפסת ביתו, והעשן נכנס לבית חברו ומסב לו בהווה נזק גופני וגם צער נפשי - המעשן עובר על שעובר מי שמצער את זולתו, שהם 'לא תוננו' ו'ואהבת לרעך כמוך'.
- ב. בנידון הנ"ל מותר לשכן לעשות 'נזק עקיף' ולהביא את המעשן למצב שיימנע מלהזיק. ואין לומר שכיוון שיכול למנוע את הנזק על ידי שיסגור חלונות ויפעיל מזגן לא הותר לו הדבר. זאת על פי המבואר שאין מוטל עליו לעשות ויתור גדול כדי להימנע מלהזיק.
- ג. אדם שרגיל לעשן במרפסת ביתו, נראה להתיר לשכנו להניח במרפסת שלו חומר שיפיץ ריח רע שימנע מהמעשן להיות שם באותם זמנים שנוהג לעשן.
- ד. צריך שהדבר יהיה בצמצום לאותם זמנים בלבד שהאדם רגיל לעשן, ולא יחרגו למנוע מהשכן שימוש במרפסת גם בזמנים שאינו נוהג לשבת שם ולעשן.
- ה. גם אם תבע את שכנו לבית הדין, וזה קבע מועד לדיון, בכל זאת מותר לו לעשות כנ"ל כדי למנוע מעצמו נזק, כיוון שעד הדין ימשיך הלה בהרגלו, ובאופן זה השכן בוודאי יסבול מריבוי העשן.
- ו. אם בית הדין הוציא צו מניעה נגד השכן שלא יעשן, ובכל זאת הוא ממשיך בשלו, גם כן מותר, כיוון שדינו של הנפגע הוא כדין שליח בית דין שרשאי לכפות במעשים, וה"ה שרשאי לגרום לשכנו שלא ישתמש במרפסתו כדי למנוע מעצמו נזק.
- ז. ההיתר הנ"ל הוא דווקא באופן שבו סגירת החלון ופתיחת מזגן יש בהן משום צער מרובה או הפסד ממון ניכר. לכן יוכל לעשות כפי הרעיון שהעלה, למנוע באופן עקיף מהשכן להימצא במרפסת. עם זאת, אם מדובר בצער מועט ובהפסד ממון שאינו גדול, אין לו היתר לכך.

9. שאלה דומה לנידון דלעיל עלתה לפני עשרות שנים. בשני בניינים סמוכים, נוהגות היו שכנות ממרפסות סמוכות 'להיפגש' בשעת תליית הכביסה ולשוחח ביניהן בקול רם במשך זמן ארוך. שיחתן הפריעה לשכנים האחרים שבשני הבניינים. כדי לפתור את הבעיה הגה אחד השכנים רעיון, והוא להקליט אותן, ואח"כ להניח את מכשיר ההקלטה במרפסת שלו ולהשמיע את שיחתן בעוצמה המרבית, כדי לגרום להן אי נעימות, וכתוצאה מכך הן תחדלנה ממנהגן. השאלה היא אם הדבר מותר לו. התשובה היא שתחילה כמובן יש להתרות בהן. רק אם ההשתדלויות בזה לא יועילו, אז יש להתיר, ובפרט שאין מדובר בדבר שהן תהיינה ניזוקות ממנו נזק של ממש.